

Shakespeare in the bush

Tiv-folket i Nigeria tolkar Hamlet

Shakespeares pjäser spelas över hela världen och man menar att hans pjäser är allmängiltiga och beskriver den mänskliga naturen på ett sätt som vi kan känna igen oss i. Redan pjäsförfattaren Ben Jonson (1572 - 1637), sa att Shakespeare var en man för alla tider och många tycker att han också är en man för alla människor.

Socialantropologen Laura Bohannan vid universitetet i Illinois upptäckte till sin förvåning att så alls var fallet. I sin berömda essä "Shakespeare in the Bush" från 1966 beskriver hon sina erfarenheter från naturfolket Tiv-folket i norra Nigeria.

Essän används i undervisning i såväl filosofi som socialantropologi, och den har också i många andra kretsar väckt stort uppseende. Här följer ett sammandrag.

När Laura Bohannan på 60-talet genomför sina fältstudier hos Tiv-folket bor hon nära en mångkunnig gammal man, överhuvud för en del av stammen. Alla i den delen av byn är antingen hans nära släktingar eller deras fruar och barn.

– Kom och drick med oss lite oftare! säger mannen. Era tjänare säger att ni mest sitter i hyddan och tittar på ett papper, när ni inte är med oss.

I själva verket är 'pappret' en bok, Shakespeares Hamlet, och hon förklarar för mannen att det är en gammal historia från hennes hemland.

– Berätta den för oss! utbrister mannen.

HISTORIEBERÄTTANDET ÄR EN DEL av Tiv-folkets tradition, en ädel konst, där även en kritisk publik är en viktig ingrediens.

Bohannan antar erbjudandet då hon inser sin chans att bevisa det allmängiltiga i historien och lovar att förklara om det är något de inte förstår.

Bohannan börjar med att berätta om första scenen i Hamlet, där de tre männen vaktar utanför den "store hövdingens" hem, när plötsligt den *förre* hövdingen uppenbar sig.

– Varför var han inte längre deras hövding? frågar någon i publiken.

– För att han var död!

– Omöjligt, säger en av de äldste. Naturligtvis var det inte den förre hövdingen, utan ett omen sänt av en häxa. Fortsätt!

– Ja en av de tre männen var en man som visste saker, återtar Bohannan och tror att det är det som ligger närmast en *lärd*, men tyvärr betyder det samma som häxa. Hon fortsätter:

– Så han talade till den döde hövdingen och sa 'Säg vad vi måste göra så att du kan få ro i din grav', men

den store hövdingen svarade inte utan försvann. Mannen som visste saker – han hette Horatio – sa att det hela rörde Hamlet, den döde hövdingens son.

MÄNNEN SKAKAR PÅ HUVUDET.

– Hade inte den döde hövdingen några bröder som levde? Eller var sonen nu hövding?

– Nej, svarar Bohannan, ja alltså, han hade *en* bror som blev hövding när den äldre brodern dog.

– Sådana omen rörde hövdingar och de äldste, men inte ynglingar, muttrar den gamle mannen. Inget gott kunde komma ut av att gå bakom ryggen på en hövding; Horatio var inte en man som visste saker!

– Jo, det var han, insisterar Bohannan. I vårt land är sonen närmast fadern. Den döde hövdingens bror hade nu blivit hövding. Han hade också gift sig med sin äldre brors änka bara en månad efter begravningen.

– Det gjorde han bra! ler den gamle mannen och säger till de andra:

– Jag sa ju att om vi visste mer om européer, skulle vi finna att de var väldigt lika oss. Också i vårt land, säger han till Bohannan, gifter sig den yngre brodern med den äldres änka och blir far till hennes barn. Om din mor blivit änka och hon gifter sig med din farbror blir *han* din riktiga

Från en by hos Tiv-folket

far, såvida de är helbröder. Hade Hamlets far och farbror samma mamma?

Det vet nu inte Bohannan eftersom texten inte säger något om det, men hon har hunnit bli både upprörd och osäker.

– Sonen Hamlet, fortsätter hon, var väldigt ledsen över att hans mor hade gift om sig så snabbt. Det hade hon inte behövt göra, och det är sed hos oss att sörja i två år.

– Två år är lång tid, protesterade en av kvinnorna i församlingen. Vem sköter gården när man inte har någon man?

– Hamlet var gammal nog att sköta gården, svarade Bohannan, men ingen såg särskilt övertygad ut. Hon funderar på hur hon skulle fortsätta. Hur återger man Hamlet föraktfulla monolog (O kunde detta skammens fasta kött ...) för en publik som är fast övertygad om att Claudius och Gertrud har uppfört sig klanderfritt. Saken blir inte lättare när en av de yngre männen frågar vem som gifte sig med den döde hövdingens *andra* fruar.

Bohannan hoppar över monologen och tänker i stället koncent-rera sig på att farbrodern förgiftat Hamlets far. Hon är säker på att de kommer att ogilla ett brodersmord. Men inte heller här lyckas hon övertyga, eftersom man underkänner vålnadens förmåga att tala. Att förklara vad en vålnad var ter sig svårt nog.

Hon berättar i stället om Polonius som betydelsefull äldre rådgivare till hövdingen, om hur Hamlet uppvaktar hans dotter, om hur hennes fader och broder varnar henne för att vara ensam på gården med Hamlet för att han på grund av sin ställning inte skulle kunna gifta sig med henne ändå.

ÅTERIGEN OPPONERAR SIG Tiv-folket och tycker att hövdingens son skulle kunna gett sin älskades far gåvor och beskydd för att därmed gottgöra honom. De tycker Polonius verkar vara en däre.

När Bohannan kommer in på Hamlets galenskap blir hennes åhörare än mer skeptiska, särskilt när de får höra att Hamlet kan ha blivit galen för att han har förbjudits att träffa Ofelia. Tiv-folket tror att man kan bli galen endast genom trolldom, möjligen också genom att utsättas för varelser som smyger omkring i skogen.

Trästaty från Tiv-folket

ÄVEN I RÄTTFÄLLAN, den scen där Hamlet ska avslöja att Claudius dödat hans far stöter Bohannan på problem:

– Varför skulle en far ljuga för sin son?

Bohannan berättar om Claudius skyldiga uppsyn och hur han planerade att döda Hamlet för att

han kände till hemligheten. Vidare hur Claudius bad Hamlet mor att ta reda på vad han vet. När hon berättar hur Hamlet skäller ut sin mor häpnar hennes åhörare, som menar att en son aldrig handlar så mot sin mor.

– Hon skriker av skräck och Polonius rör sig bakom draperiet, berättar Bohannan. Hamlet ropar 'en rätta!', tar fram sin machete och hugger genom tyget. Han har dödat Polonius.

De gamla männen ser på varandra i största avsky.

– Den där Polonius var verkligen en däre som inte visste någonting. Till och med ett barn hade sagt: 'Det är jag!'

BOHANNAN MINNS PLÖTSLIGT att detta folk är energiska jägare beväpnade med pilbågar och machetes. Vid minsta prassel i gräset är bågen klar att avfyra och jägaren ropar: 'Vilibråd!'. Om ingen mänsklig röst svarar genast skjuts pilen av. Som en god jägare hade Hamlet ropat: 'En rätta!'

– Polonius sa faktiskt något och Hamlet hörde honom, men denne trodde det var hövdingen och ville egentligen döda honom tidigare den kvällen, säger Bohannan för att något försöka rädda Polonius rykte, men hon ger sedan snabbt upp. Att försöka förklara skillnaden mellan att dö under bön och att dö 'osmord', tycker hon är lönlöst, särskilt för dessa människor som inte alls tror på ett individuellt liv efter detta. Hamlet har ju avstått att döda Claudius när han ber, för att denne då står i kontakt med Gud.

Publiken är nu ordentligt upprörd. Att en man bär hand på sin fars bror och dessutom mot den som blivit hans far – det är alldeles fruktansvärt i deras ögon.

Bohannan invänder att Claudius faktiskt har dödat Hamlets far, varpå en äldre man i publiken svarar, mer vänd mot de yngre männen än mot henne:

– Om din fars bror har dödat din far måste du vända dig till din fars jämn-gamla; *de* kan hämnas honom. Ingen man får använda våld mot sina äldre släktingar. Men om hans fars bror hade varit elak nog att förhäxa Hamlet och göra honom galen, skulle det bli en god historia. Det skulle då bli *hans* fel att den galne Hamlet inte

längre hade något förstånd och därför i stånd att döda sin fars bror.

Man applåderar och Bohannan förstår att Hamlet nu är en bra historia för *dem*, men för henne är den kanske inte riktigt samma historia som förut.

Hon berättar att Claudius inte var så ledsen över att Hamlet dödat Polonius eftersom han fick en anledning att sända iväg honom. Innan Hamlet återvände kom Laertes hem till sin fars begravning. När den store hövdingen sa att Hamlet dödat Polonius svor Laertes att döda honom, men också för att Ofelia, hans syster, blivit galen och dränkt sig i floden när hon hörde att hennes far dödades.

– Har du redan glömt vad jag sa? frågade den gamle. Man kan inte ta hämnd på en galning. Hamlet dödade Polonius i sin galenskap. Och Ofelia blev inte bara galen, hon drunknade. Bara häxor kan få folk att drunkna. Enbart vatten kan inte skada.

BOHANNAN BLIR IRRITERAD och vill sluta berätta men uppmanas att fortsätta och berättar då episoden om Ofelias begravning där Laertes hoppar ner i graven för att se sin syster än en gång. Hamlet som återvänt hoppade ner efter honom.

Detalj av trästaty från Tiv-folket

– Laertes dödade Ofelia med trolldom, säger den gamle, för att han skulle kunna sälja hennes kropp till häxorna. Laertes försökte stjäla kroppen i graven men Hamlet hindrade honom. Därför ville Laertes döda Hamlet.

– När den store hövdingen såg att Hamlet ännu levde, sa Bohannan, uppmuntrade han Laertes att döda Hamlet och ordnade en duell med machetes. I striden sårades båda dödligt. Hamlets mor drack av det förgiftade vin som var avsett för Hamlet i den händelse han vann striden. När han såg sin mor dö av giftet lyckades han döda sin farbror med sin machete.

– Du måste berätta fler historier från ditt land någon gång, säger den gamle. Vi som är äldre ska förklara deras sanna mening. När du återvänder till ditt land ska de äldre där förstå att du inte bara suttit ute i bushen, utan bland dem som är insatta i olika frågor och som har gett dig visdom.

Översättning och bearbetning:
Roland Heiel

Shakespeare in the bush by Laura Bohannan (from *Natural History*, Aug/Sept. 1966)

Här följer början av Laura Bohannans essä. Läs hela (på engelska) www.fieldworking.com/library/bohannan.html

Just before I left Oxford for the Tiv in West Africa, conversation turned to the season at Stratford. "You Americans," said a friend, "often have difficulty with Shakespeare. He was, after all, a very English poet, and one can easily misinterpret the universal by misunderstanding the particular." I protested that human nature is pretty much the same the whole world over; at least the general plot and motivation of the greater tragedies would always be clear - everywhere - although some details of custom might have to be explained and difficulties of translation might produce other slight changes. To end an argument we could not conclude, my friend gave me a copy of *Hamlet* to study in the African bush: it would, he hoped, lift my mind above its primitive surroundings, and possibly I might, by prolonged meditation, achieve the grace of correct interpretation. It was my second field trip to that African tribe, and I thought myself

ready to live in one of its remote sections—an area difficult to cross even on foot. I eventually settled on the hillock of a very knowledgeable old man, the head of a homestead of some hundred and forty people, all of whom were either his close relatives or their wives and children. Like the other elders of the vicinity, the old man spent most of his time performing ceremonies seldom seen these days in the more accessible parts of the tribe. I was delighted. Soon there would be three months of enforced isolation and leisure, between the harvest that takes place just before the rising of the swamps and the clearing of new farms when the water goes down. Then, I thought, they would have even more time to perform ceremonies and explain them to me.

I was quite mistaken. Most of the ceremonies demanded the presence of elders from several homesteads. As the swamps rose, the old men found it too difficult to walk from one

homestead to the next, and the ceremonies gradually ceased. As the swamps rose even higher, all activities but one came to an end. The women brewed beer from maize and millet. Men, women, and children sat on their hillocks and drank it.

People began to drink at dawn. By midmorning the whole homestead was singing, dancing, and drumming. When it rained, people had to sit inside their huts: there they drank and sang or they drank and told stories. In any case, by noon or before, I either had to join the party or retire to my own hut and my books. "One does not discuss serious matters when there is beer. Come, drink with us." Since I lacked their capacity for the thick native beer, I spent more and more time with Hamlet. Before the end of the second month, grace descended on me. I was quite sure that Hamlet had only one possible interpretation, and that one universally obvious.